

УДК 377.3.091.313:739

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ ПТНЗ ХУДОЖНЬОЇ ОБРОБКИ МЕТАЛУ

Зузяк Тетяна, кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти, економіки і безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

ORCID: 0000-0002-5437-0272

E-mail: zuzyak@ukr.net

Марущак Оксана, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти, економіки і безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

ORCID: 0000-0003-0754-6367

E-mail: ksanamar77@gmail.com

Стешин Євгеній, викладач I-ї категорії, Вище художнє професійно-технічне училище № 5, м. Вінниця.

ORCID: 0000-0003-2674-7121

E-mail: stechin83@ukr.net

У статті обґрунтовано доцільність упровадження інтеграційного підходу в навчання учнів ПТНЗ художньої обробки металу, що ґрунтується на методологічних, дидактичних, психологічних, історичних, виробничих і загальнонаукових передумовах, як засобу розв'язання суперечностей в процесі професійної підготовки майбутніх виробників художніх виробів з металу; з'ясовано, що об'єктивну необхідність інтеграції знань однієї з основних спеціальних дисциплін «Матеріалознавство з професії: виробник художніх виробів з металу» зумовлює її інтеграційна природа; виявлено особливості інтеграції знань з дисципліни «Матеріалознавство з професії: виробник художніх виробів з металу», традицій народного мистецтва та новітніх технологій дизайну на основі аналізу стану і теорії досліджуваної проблеми.

Ключові слова: інтеграційний підхід, міжпредметні зв'язки, декоративно-ужиткове мистецтво, матеріалознавство, образотворче мистецтво, виробник художніх виробів з металу, художня культура.

AN INTEGRATED APPROACH TO TEACHING ARTISTIC METALWORK TO VOCATIONAL STUDENTS

Zuziak Tetiana, PhD in Art History, Doctor of Science in Pedagogics, Associate Professor in the Department of Technological Education, Economics and Life Safety, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5437-0272

E-mail: zuzyak@ukr.net

Marushchak Oksana, PhD in Pedagogics, Associate Professor in the Department of Technological Education, Economics and Life Safety, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-0754-6367

E-mail: ksanamar77@gmail.com

Steshyn Yevhenii, The First Category Teacher, Higher Art Vocational School 5 in Vinnytsia.

ORCID: 0000-0003-2674-7121

E-mail: stechin83@ukr.net

The problem of applying an integrated approach in teaching artistic metalwork to vocational students becomes a topical issue in the conditions of creating a national system of education. It promotes the development of personal competencies on the basis of the Ukrainians' culture and art, folk traditions, attracting younger generation to the achievements of spiritual culture. The purpose of the research is to substantiate the objective necessity and to reveal the peculiarities of an integration approach in teaching vocational students artistic metalwork. The methodological basis of the research is the philosophical position on the processes of the material unity of the world; general principles and laws of developing and changing the nature, society, thinking and knowledge; position of the theory of knowledge; the main provisions of the system and activity approaches in training the intending workers. The theoretical basis of the research is the conclusions and provisions of the concept of an integrative approach to studying general, general technical and special disciplines in vocational schools. In order to achieve the research purpose, the following theoretical methods were used such as: the study of philosophical, psychological, pedagogical, methodical and special literature, as well as dissertations with the aim of determining the scientific basis for the knowledge integration; analysis, synthesis, abstraction, systematization of theoretical data, comparative analysis; empirical methods: the study of the experience of teachers, masters of industrial training in the vocational school with an artistic profile on the knowledge integration in the special discipline «Material Science in the profession: artistic metal manufacturer» in training the intending specialists.

The article substantiates the role of the integration approach in teaching artistic metalwork to vocational students. It will increase the effectiveness of professional training of intending artistic metal product manufacturers, develop their professional artistic culture, creative abilities, national identity, citizenship on the basis of mastering the historical and cultural heritage of decorative-food art. Using the method of analysis, the scientific basis for the knowledge integration on the discipline «Material Science from the profession: the artistic metal product manufacturer» was determined.

Keywords: *integrated approach, interdisciplinary connections, decorative arts, material science, fine arts, artistic metal product manufacturer, artistic culture.*

Інтеграційні процеси, що особливо інтенсивно розвиваються в галузях суспільного життя, науки та виробництва, є об'єктивною основою взаємозв'язку навчальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ), що зумовлено низкою особливостей освітнього процесу. Об'єктивні передумови інтеграції знань, аналогічні до передумов у всіх навчальних закладах (методологічні, психологічні, дидактичні, історичні), доповнюються тут низкою нових факторів, зокрема врахуванням інтеграції в професійній діяльності фахівця.

Необхідною передумовою забезпечення належного рівня професійної кваліфікації випускників ПТНЗ художнього профілю є вдосконалення змісту освіти, в якому знаходять своє узагальнене відображення суспільно-виробничі вимоги до особистісних і професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників. Окрім того, в умовах сучасних глобалізаційних процесів зростає роль культурної ідентифікації українського народу серед культур народів світу на основі традицій декоративно-ужиткового мистецтва (ДУМ), що зберігає ознаки українського етносу. Ці обставини зумовлюють необхідність підготовки висококваліфікованих працівників з професії виробника художніх виробів з металу на засадах інтеграції традицій народного мистецтва, матеріалознавства та новітніх технологій дизайну.

Значний внесок у дослідження особливостей і способів здійснення взаємозв'язку між навчальними предметами в ПТНЗ зроблено С. Гончаренком, Р. Гуревичем, О. Дубинчук, Б. Камінським, Я. Кмітом, Д. Кирюшкіним, І. Козловською, П. Кулагіним, Н. Лошкарьовою, О. Марущак, М. Махмутовим, В. Сидоренком, В. Скакуном, Л. Сліпчишин, Р. Собком, Я. Собком, В. Федоровою, Т. Якимович, Ю. Якубою та ін.

Прагнення українського суспільства до вивчення національних духовно-матеріальних цінностей висуває перед педагогічною наукою завдання розроблення змісту, засобів, методів, технологій, організаційних форм навчання учнів ПТНЗ декоративно-ужиткового мистецтва. На його особливу роль в естетичному, моральному й трудовому вихованні учнівської молоді наголошують у своїх працях Є. Антонович, А. Аронов, К. Каваса, М. Каган, Н. Кардаш, Н. Кузан, Л. Масол, Г. Мельник, В. Мусієнко, Н. Ничкало, Б. Прокопович, З. Резніченко, Л. Савка, В. Тищенко, Б. Тимків та ін. Основи відродження національних традицій, зокрема ДУМ як яскравої самобутньої складової української культури, знайшли відображення в працях Є. Антоновича, О. Голубця, О. Данченко, Г. Івашків, Р. Захарчук-Чугай, Т. Зузяк, Т. Кари-Васильєвої, Л. Оршанського, В. Радкевич, М. Селівачова, М. Станкевича, Г. Стельмащук, В. Титаренко та ін. Проте, зазначені науково-педагогічні дослідження не враховують можливостей застосування інтеграційного підходу в навчанні учнів ПТНЗ художнього профілю художньої обробки металу.

Мета статті полягає в обґрунтуванні об'єктивної необхідності та розкритті особливостей інтеграційного підходу до навчання учнів ПТНЗ художньої обробки металу.

Наслідуючи світові тенденції, в реформаторських процесах системи освіти «акцент робиться на вихованні особистості, здатної спрямувати свою життєдіяльність у рідше гуманістичного розвитку суспільства й саморозвитку на основі засвоєння національних і загальнолюдських цінностей. Орієнтуючись на гармонізацію інтересів особистості та суспільства, у професійній освіті виокремлюються такі пріоритетні завдання: активізація творчого потенціалу учнів, розвиток критичного мислення, мобільності через засвоєння різних видів художньої діяльності» [9, с. 43].

Художня професійно-технічна освіта передбачає фахову підготовку з урахуванням особливостей комплексів різнопредметних знань, що поєднують загальноосвітні та спеціальні знання, художньо-естетичні та етнокультурні компоненти. Як зазначає О. Марущак, проблема співвідношення навчальних предметів, що забезпечують оволодіння професійними знаннями, і дисциплін, які формують природничо-наукову картину світу та духовний світ людини, пов'язана з низкою труднощів. Односторонній підхід до вивчення окремого навчального предмета, надмірний наголос на його специфічності, паралелізм і дублювання навчального матеріалу, відокремленість навчальних дисциплін, спричиняють перевантаження учнів [7, с. 36]. У широкому розумінні під інтеграцією розуміють процес взаємопроникнення структурних елементів різних галузей знання, що супроводжується зростанням їх узагальненості та комплексності, ущільненості та організованості (Р. Гуревич [2], І. Козловська [5] та ін.). Ю. Тюнніков наголошує на тому, що інтеграція можлива лише тоді, коли наявні об'єктивні передумови для об'єднання раніше розрізнених елементів шляхом синтезу [10, с. 52].

Ключовими моментами поняття інтеграції виступають «будь-які раніше розрізнені елементи», «об'єктивні передумови їхнього об'єднання», «процес об'єднання цих елементів», «ціле як результат інтеграції» [10, с. 35], які вказують на її суттєві ознаки, а саме: взаємодію різнорідних, раніше розрізнених елементів; якісні та кількісні перетворення елементів; педагогічну цілеспрямованість і відносну самостійність інтеграційних процесів; наявність структури, що забезпечує певну стабільність, стійкість інтеграції, враховуючи повторюваність інтеграційних процесів у навчально-

виховній роботі. Ці ознаки дозволяють звузити загальнонаукове визначення інтеграції до педагогічного. У широкому розумінні під інтеграцією розуміють процес взаємопроникнення структурних елементів різних галузей знання, що супроводжується зростанням їх узагальненості та комплексності, ущільненості та організованості [7, с. 15].

Теоретичну базу нашого дослідження становлять висновки і положення концепції інтегративного підходу до вивчення загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних дисциплін у професійно-технічній школі (О. Джулик, І. Козловська, Я. Собко, Т. Якимович та ін. [6]). У дослідженні інтеграційного підходу до навчання учнів ПТНЗ художньої обробки металу важливу роль відіграють змістові характеристики інтеграційних процесів, що містять їх логіко-змістову основу і розрізнені елементи, оскільки інтеграційний процес суттєво залежить від елементів, які беруть участь в інтеграції, та елементів, що виникають у результаті інтеграції. Елементами інтеграції можуть виступати уявлення, поняття про властивості предметів, світоглядні ідеї тощо.

Інтеграційна природа ДУМ передбачає здатність об'єднувати різні елементи (дисципліни, компоненти) в єдине, стійке ціле (систему), що дає змогу розширити творчі можливості та сконструювати щось нове. Мова йде не про «механічне» об'єднання довільно взятих елементів, а про діалектичне узагальнення аналітично виокремлених і вивчених сторін об'єкта. Інтеграційна природа декоративно-ужиткового мистецтва надзвичайно різноманітна. Так, у процесі створення предметів побуту виявляється синтез практичної та художньо-естетичної функцій; використовуючи найрізноманітніші природні матеріали: глину, дерево, камінь, метал, скло, тканини, натуральне волокно, ДУМ успішно демонструє синтезне застосування декількох вихідних матеріалів; воно застосовує різноманітні технічні та художні прийоми для виготовлення своїх виробів [8, с. 21].

Слід відзначити, що художня обробка металу – одне з найважливіших ремесел матеріальної культури – своїм корінням сягає глибокої давнини. Твори з металу, згідно морфології творів мистецтва, належать до образотворчого мистецтва – скульптури, архітектури, декоративно-прикладного і монументально-декоративного. Низка творів займає перехідне місце між скульптурою і декоративно-прикладним мистецтвом. Твори мистецтва, виконані вручну в різноманітній техніці, об'єднуються загальною назвою «художній метал». За топологічними ознаками всі види художнього металу можна класифікувати таким чином: скульптура, архітектурні елементи, елементи і предмети інтер'єру, знаряддя праці, посуд, культові предмети, зброя й обладунок, предмети особистого користування, дрібна пластика тощо [1, с. 151].

Професійна підготовка майбутніх виробників художніх виробів з металу вимагає від них художньо-трудова діяльність, яка є підґрунтям формування їхньої художньої культури. У цьому контексті в розрізі розглядуваної проблеми важливого значення набувають гуманітарні науки. Як зазначає Т. Зузяк, основним змістовим компонентом формування художньої культури майбутніх фахівців з художньої обробки металу є образотворче і ДУМ, культурно-виховна місія якого полягає насамперед у розширенні продуктивного уявлення цінностей людського життя, представлених в образній формі художніх витворів, розвитку художньої інтуїції, естетичного смаку, емоційного сприйняття художньої творчості, визначенні мистецтва як специфічної духовної діяльності в розвитку культури конкретної епохи і на цій основі досягнення високого

рівня власної художньої майстерності. Зауважимо, що декоративно-ужиткове мистецтво розглядається як процес виготовлення і художнього оздоблення ручним чи частково машинним способом побутових речей, що мають не тільки практичне, а й естетичне призначення, як результат творчої праці людини, який знайшов своє втілення в художньому виробі. Визначальними рисами декоративно-ужиткового мистецтва є спадкоємність багатовікових традицій українського народу [4, с. 93]. Основна педагогічна цінність декоративно-ужиткового мистецтва виражається в його впливі на розвиток творчого мислення учня, формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності, здатності до інтегрування міжпредметних знань та умінь для вирішення поставлених завдань художньо-творчої діяльності.

Отже, якісні показники формування художньої культури майбутніх фахівців художнього профілю залежать від наповнення змісту професійної освіти знаннями і вміннями культурологічного, мистецтвознавчого й художньо-технологічного характеру (знання видів декоративно-ужиткового мистецтва, народних художніх промислів України, методів проектування виробів декоративно-ужиткового призначення, основ рисунку, живопису, композиції, кольорознавства, орнаментики, семантики; відомостей про матеріали, інструменти, обладнання тощо). Водночас важливим є оволодіння учнями знаннями з естетики, історії та видів мистецтв, історії культури, етнографії, етнології та фольклору не тільки України, а й усього світу. Художня культура ефективно формується також і під час оволодіння майбутніми фахівцями технологіями виготовлення та оздоблення виробів ДУМ, зокрема декорувальними та орнаментувальними технологіями виготовлення виробів з металу. Майбутні фахівці оволодівають такими знаннями та видами професійно-художньої діяльності, як історією художньої обробки металу (трипільська культура, художній метал скіфів, мистецтво давніх слов'ян, давньоруське ювелірне мистецтво, ювелірне мистецтво України тощо); художніми особливостями, традиціями, типологією виробів, традиційними символами та орнаментальними мотивами в обробці металу тощо.

Особливе місце в професійній підготовці учнів ПТНЗ художнього профілю належить загальнотехнічним дисциплінам, що базуються на основах технічних наук, якісною особливістю яких є поєднання в них елементів фундаментальної науки (теорії) та матеріального виробництва (практики). Зміст і структура загальнотехнічних предметів під час вивчення «художнього металу» визначається вимогами суспільства, науки та виробництва до змін змісту праці. Вивчення цих дисциплін тісно пов'язане з широкою загальноосвітньою підготовкою, що є передумовою для запобігання протиріччя між новою технікою, технологією та рівнем підготовки майбутнього фахівця. Зауважимо, що загальнотехнічні предмети за своїм змістом і місцем у навчальному процесі ПТНЗ художнього профілю – поєднувальна ланка між загальноосвітніми та спеціальними предметами. Вони покликані забезпечувати в загальній системі знань, умінь, навичок науково-технічне, технологічне, економічне втілення основ наук у сучасному виробництві та взаємозв'язок загальноосвітніх і спеціальних предметів.

У підготовці фахівців загальнотехнічні предмети мають таке призначення: формування в учнів систематизованих загальнотехнічних і політехнічних знань, умінь і навичок; глибоке та всебічне вивчення всіх сторін виробництва в галузі; розширення можливостей подальшого вдосконалення професійної майстерності; активізація творчої

діяльності; швидке освоєння нової техніки та прогресивних технологічних процесів; подальша технічна самоосвіта та можлива перекваліфікація робітників, зумовлені науково-технічним прогресом [7, с. 47]. Доволі складним є процес добору змісту та логіка побудови спеціальних предметів, головна мета яких полягає в оволодінні учнями знаннями про техніку виготовлення художніх виробів з металу, технологію та організацію виробництва, організацію праці, матеріали відповідно професії тощо. Відповідно зміст спеціальних предметів – це синтез педагогічно адаптованих фрагментів науково-технічних знань із різних наук (фундаментальних, суспільних, гуманітарних, прикладних, економічних) і виробничих (технологічних) знань та умінь.

Оскільки предметом праці в процесі виробництва художніх виробів з металу є різноманітні метали, то однією з основних спеціальних дисциплін є «Матеріалознавство з професії: виробник художніх виробів з металу». У нашому дослідженні основна увага надається проблемі інтеграції знань про властивості металів на основі природничо-наукових знань, які є не лише базою для оволодіння спеціальними знаннями, – вони виступають кваліфікаційною вимогою до робітників багатьох сучасних професій. Зміст розглядуваної дисципліни забезпечує формування технічно, технологічно та економічно освіченої особистості; сприяє засвоєнню учнями базових знань про будову, хімічний склад, властивості, асортимент і призначення основних матеріалів, що використовуються для художньої обробки металів; класифікацію та властивості металів, з яких виготовлені ці матеріали; допоміжні та прикладні матеріали; техніку та технологію виконання художніх виробів з металу (ручне кування, лиття, художнє травлення металу). Використання сучасних технологій сприяє суттєвим змінам фізико-хімічних, механічних і технологічних властивостей металів та їх сплавів, що певним чином впливає на специфіку праці фахівців у галузі виготовлення художніх виробів з металу. Ці знання є необхідною умовою формування в учнів умінь добирати матеріали для виробництва художніх виробів різних видів, раціонального їхнього використання, правильного вибору способів і засобів догляду за готовими виробами під час експлуатації тощо.

Матеріалознавство, з одного боку, є прикладною галуззю фізики і хімії, з іншого – доповнюється, перетворюється, наповнюється новим змістом за рахунок спеціальних і гуманітарних знань. З цього випливає об'єктивна необхідність інтеграції знань про властивості матеріалів на основі природничих, загальнотехнічних і спеціальних знань.

Важливою особливістю змісту загальнотехнічних і спеціальних предметів у ПТНЗ художнього профілю є їхній зв'язок з виробничим навчанням. Фактично спеціальні предмети та виробниче навчання становлять дві сторони – теоретичну й практичну – цілісного циклу професійної підготовки кваліфікованого робітника.

Підсумовуючи вищезазначене, наголосимо, що взаємозв'язок фундаментальної та професійної підготовки фахівців у ПТНЗ художнього профілю передбачає встановлення конкретних зв'язків між предметами природничо-наукового, професійно-технічного й гуманітарного циклів; добір найбільш ефективних методів, форм і засобів розкриття зв'язку в процесі вивчення кожного предмета, а також зв'язків теоретичного навчання з виробничим навчанням і життям, щоб випускники професійно-технічної школи уміли самостійно здійснювати пошук науково-технічної й технологічної інформації, застосовувати її на практиці в складних або несподіваних ситуаціях.

На основі аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури можна зробити висновок про доцільність упровадження інтеграційного підходу в освітній процес ПТНЗ художнього профілю, в цілому, та у вивчення однієї з основних спеціальних дисциплін «Матеріалознавство з професії: виробник художніх виробів з металу», зокрема. Нами з'ясовано, що об'єктивну необхідність інтеграції знань з розглядуваної дисципліни зумовлює її інтеграційна природа, а саме: матеріалознавство, з одного боку, є прикладною галуззю фізики і хімії, з іншого – доповнюється, перетворюється, наповнюється новим змістом за рахунок загальнотехнічних (елементи фундаментальної науки та матеріального виробництва), спеціальних (знання про матеріали, техніки, технології виготовлення, організацію виробництва художніх виробів з металу) і гуманітарних (знання, що формують високий рівень художньої майстерності) знань. Навчальні дисципліни мають утворювати цілісну систему, в якій інтеграція знань відіграє роль не лише чинника, що координує, регулює зв'язки між навчальними предметами та методами навчання, а й забезпечує глибоку взаємодію знань, сприяє формуванню цілісного наукового світогляду та засвоєнню професійних знань на основі традицій народного мистецтва та новітніх технологій дизайну.

Проведене дослідження не вичерпує всієї повноти проблеми. Предметом майбутніх наукових студій можуть стати дослідження з психологічних проблем інтеграції знань у процесі професійної підготовки фахівця; з розроблення засобів навчання з використанням нових педагогічних та інформаційних технологій з метою вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Городецький В. І. «Художня обробка металу», для студентів спеціальності «Декоративно-прикладне мистецтво» (спеціалізація): конспект курсу лекцій до практичних робіт. Івано-Франківськ, 2013. 200 с.
2. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах: монографія. К.: Вища школа, 1998. 229 с.
3. Ейвас Л. Ф. З досвіду підготовки вчителя декоративно-прикладного мистецтва в Україні: монографія. Кривий Ріг: Видавець ФО-П Чернявський Д.О., 2016. 136 с.
4. Зузяк Т. П. До історії художнього плетіння. *Мистецтво '01*: науковий збірник. Львів: СКІМ, 2002. С. 93–104.
5. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи (дидактичні основи). Львів: Світ, 1999. 302 с.
6. Козловська І. М., Якимович Т. Д., Собко Я. М., Джулик О. І. Теоретичні та методичні основи інтегративного підходу до вивчення загальноосвітніх, загальнотехнічних та спеціальних дисциплін у професійно-технічній школі (концепція). Львів, 2001. 18 с.
7. Марущак О. В. Інтеграція знань з матеріалознавства у професійній підготовці майбутніх фахівців швейного виробництва: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Він. держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2005. 255 с.
8. Марущак О. В., Магдич Я. І. Інтеграційний підхід у навчанні майбутніх учителів трудового навчання та технологій як умова збереження традицій декоративно-ужиткового мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. Вип. 2. С. 19–22.
9. Масол Л. М., Базелюк О. В., Комаровська О. А. та ін. Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в ХХІ столітті: Аналітична доповідь українською, російською, англійською мовами: наук. видання. Київ: Аура Букс, 2012. 240 с.
10. Тюнников Ю. С. Политехнические основы подготовки рабочих широкого профиля. Москва: Высшая школа, 1991. 192 с.

REFERENCES

1. Horodetskyi, V. I. (2013). «Khudozhnia obrobka metalu», dlia studentiv spetsialnosti «Dekoratyvno-prykladne mystetstvo» (spetsializatsiia): konspekt kursu leksii do praktychnykh robot. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
2. Hurevych, R. S. (1998). Teoretychni ta metodychni osnovy orhanizatsii navchannia u profesiino-tekhnichnykh zakladakh. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
3. Eivas, L. F. (2016). Z dosvidu pidhotovky vchytelia dekoratyvno-prykladnoho mystetstva v Ukraini. Kryvyi Rih: Vydavets FO-P Cherniavskiy D. O. [in Ukrainian].
4. Zuziak, T. P. (2002). Do istorii khudozhnoho pletinnia [To the history of artistic weaving]. *Mystetstvo '01 – Art'01*. Lviv: SKIM, 93–104 [in Ukrainian].
5. Kozlovska, I. M. (1999). Teoretyko-metodolohichni aspekty intehtratsii znan uchniv profesiino-tekhnichnoi shkoly (dydaktychni osnovy). Lviv: Svit [in Ukrainian].
6. Kozlovska, I. M., Yakymovych, T. D., Sobko, Ya. M., Dzhulyk, O. I. (2001). Teoretychni ta metodychni osnovy intehtratyvnoho pidkhodu do vyvchennia zahalnoosvitnikh, zahalnotekhnichnykh ta spetsialnykh dystsyplin u profesiino-tekhnichnii shkoli (kontseptsiia). Lviv [in Ukrainian].
7. Marushchak, O. V. (2005). Intehtratsiia znan z materialoznavstva u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv shveinoho vyrobnytstva. *Candidate's thesis*. Vinnytsia [in Ukrainian].
8. Marushchak, O. V., Mahdych, Ya. I. (2019). Intehtratsiinyi pidkhid u navchanni maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia ta tekhnolohii yak umova zberezhenntia tradytsii dekoratyvno-uzhytkovoho mystetstva [Integration approach in the training of future teachers of labor education and technology as a condition for preserving the traditions of arts and crafts]. *Aktualni problemy pidhotovky vchytelia trudovoho navchannia ta tekhnolohii: teoriia, dosvid, problemy – Actual problems of teacher training of labor training and technologies: theory, experience, problems*. Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia», issue 2, 19–22 [in Ukrainian].
9. Masol, L. M., Bazeliuk, O. V., Komarovska, O. A. ta in. (2012). Mystetska osvita v Ukraini: rozvytok tvorchoho potentsialu v XXI stolitti: Analitychna dopovid ukrainskoiu, rosiiskoiu, anhliiskoiu movamy: nauk. vydannia. Kyiv: Aura Buks [in Ukrainian].
10. Tiunnykov, Yu. S. (1991). Polytekhnycheskye osnovy podhotovky rabochykh shyrokooho profylya. Moskva: Vyshaia shkola [in Russian].